

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави і права факультету № 1**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (поліцейські)

Кам'янець-Подільський 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 1
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 (протокол від 15.08.2023 р. № 9).

Розробники:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Логвиненко І.А.
2. Доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Іванов С.Ю.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О.А.
2. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю. А.

1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема № 1. Історія держави та права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна	8	2				6	ЗАЛІК
Тема № 2. Державність і право країн Стародавнього Світу	19	4	4			11	
Тема № 3. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії	17	2	4			11	
Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу	25	4	10			11	
Тема № 5. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу	21	4	6			11	
Всього за семестр № 2__:	90	16	24			50	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 2: Державність і право країн Стародавнього Світу

Семінарське заняття № 1: Особливості державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про закономірності виникнення і розвитку державності Стародавнього Сходу та вміння визначати специфічні риси джерел права у різних країнах регіону.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Виникнення та основні етапи розвитку Давньоєгипетської держави.
2. Вавілонська держава. Закони Хаммурапі.

3. Формування державності у Стародавній Індії. Закони Ману.
4. Особливості Давньокитайської держави. Ідеї легізму та конфуціанства.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, слід звернути увагу на особливості виникнення Давньоєгипетської держави та визначити, яку роль у цьому процесі відіграло іригаційне землеробство. Також треба орієнтуватися у періодизації історії Стародавнього Єгипту та вміти стисло характеризувати її основні етапи: від Раннього царства до правління династії Птолемеїв. Окремо слід зупинитися на характеристиці організації системи державної влади та культі фараонів.

При відповіді на друге питання необхідно охарактеризувати держави Месопотамії та специфіку їх соціального ладу, визначивши причини піднесення Вавилону. У рамках підготовки відповіді на питання треба встановити походження, інститути та засоби здійснення влади у Вавилоні.

Друга частина питання передбачає більш детальне ознайомлення з видатною історико-правовою пам'яткою Стародавнього Сходу – Законами Хаммурапі. Насамперед, треба встановити їх правову базу, а саме: звичаї, усталену судову практику, виявити при цьому вплив на судейник релігійних норм, традиційної системи цінностей месопотамської цивілізації. Слід також відзначити формалізм, казуїстичність, символізм, вплив пережитків родового ладу у низці норм Законів.

Відповідаючи на третє питання, треба встановити основні етапи розвитку давньоіндійської державності, а саме: існування цивілізації Мохеджо Даро, імперій Маур'їв та Гупт. Ще одним завданням у рамках зазначеного питання, має стати визначення специфіки суспільного ладу Стародавньої Індії у основу якого було покладено варно-кастовий принцип. У контексті аналізу розвитку права у даному регіоні, слід приділити увагу ведам, дхармашастрам, артхашастрам та Законам Ману, які стали квінтесенцією давньоіндійської правової думки.

Переходячи до четвертого питання, необхідно звернути увагу на становлення та етапи розвитку давньокитайської держави, при цьому, особливий акцент зробити на створенні централізованої держави Цінь та організації в ній системи влади й управління. Розглядаючи період династії Хань (III ст. до н.е. – III ст. н.е.), доречним буде показати, яким чином ідеї легізму та конфуціанства впливали на формування традиційної системи управління та правових відносин у давньокитайському суспільстві. На окрему увагу заслуговує розгляд засад кримінального права та особливостей системи покарань у Стародавньому Китаї.

Питання цільових виступів:

1. Деспотія як форма давньосхідних держав.
2. Державний лад Стародавнього Єгипту.
3. Деспотія в Стародавньому Китаї.
4. Загальна характеристика законів Хаммурапі.
5. Загальна характеристика Законів Ману.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн Стародавнього світу: навч. посіб. Запорожжя: ЗНУ, 2016. С. 17 – 49.
2. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. К.: Либідь, 2019. С. 28 – 81. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>
3. Логвиненко І., Логвиненко Є. Держава і право Стародавнього Сходу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 56 – 100. URL: [http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_a_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
4. Талдикін О. Держава і право Стародавнього Сходу. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 67 – 119. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1335/1/%D0%A%BD.pdf>
5. Тищик Б. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів: Світ, 2011. С. 20 – 101. URL: <https://www.twirpx.com/file/2389171/>

Додаткова:

1. Бевелікова Н. Конфуціанство й азійська модель права. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 146-156. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BRIX4mZi5v8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D
2. Бедрій М. Звичаєве право Стародавнього Єгипту: деякі історико-правові аспекти. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 8-12. URL:
3. Бедрій М. Правові звичаї Стародавнього Китаю: деякі аспекти регулювання суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 15-18. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5056>
4. Рождественська О. Закони Ману та соціально-правове становище жінки в сучасній Індії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1028, Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012, С. 64–68. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14101>
5. Сухацький Р. Вплив законодавства на розвиток суспільства й держави загалом на прикладі Законів Хаммурапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т.1. Вип. 31. С. 40–46. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4310>

Тема № 2: Державність і право країн Стародавнього Світу **Семінарське заняття № 2: Держави античного світу**

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про основні етапи і характерні риси розвитку давньогрецьких полісів та Римської держави. Ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями правових систем та найвидатнішими пам'ятками права Афін, Спарти і Риму та розкрити їх вплив на становлення сучасної західної цивілізації.

Навчальне заняття проводиться з урахуванням виконання веб- квестового завдання.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Основні етапи становлення давньогрецької цивілізації. Афіни та Спарта.
2. Право у Стародавній Греції.
3. Римська держава: основні етапи розвитку.
4. Система римського права. Закони XII таблиць.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання слід встановити періодизацію історії давньогрецької цивілізації. Звернути уваги за яких умов і на якому етапі відбувалося становлення полісної організації. Найбільшими давньогрецькими полісами були Афіни і Спарта. Як була організована афінська демократія і в чому причини її кризи у IV ст. до н.е.? Характеризуючи державний лад Афін, обов'язково з'ясуйте, ким були архонти, які повноваження покладалися на ареопаг, еклесію, буле. В чому полягали особливості соціальної структури спартанського суспільства? Використовуючи такі поняття, як апелла, архагети, герусія, ефори, розкрийте зміст військово-аристократичного характеру політичної організації Спарти.

У другому питанні акцентуйте увагу на законодавчій діяльності Драконта, Солона, Клісфена і Перікла. Визначте, який вплив мали ідеї видатних давньогрецьких філософів Сократа, Платона та Аристотеля на формування правової системи. Окремо зупиніться на характеристиці законодавства Лікурга, яке визначило основні риси права Спарти.

Переходячи до розгляду третього питання, перш за все, треба визначити особливості становлення римського поліса та його ранньої державної організації. Як і коли виникає римська республіка? На її розвиток визначний вплив мала боротьба між патриціями і плебеями. Яким чином з нею пов'язані реформи Сервія Туллія? Визначте основні причини кризи республіканського ладу в Римі. Яку роль у переході Риму від республіки до імперії відіграли такі історичні постаті як Гай Юлій Цезарь та Октавіан Август? Охарактеризуйте державний лад Риму в період принципату і доміанату. Які зміни у соціальній організації суспільства відбулися у імперський період? Розгляньте та надайте оцінку реформам Диоклетіана. Наприкінці IV ст. Римська імперія розпадається на Західну та Східну, і у 476 році Західна Римська імперія припиняє своє існування. Визначте основні причини її краху.

З метою якісної підготовки до четвертого питання, потрібно розібратися у системі римського права та охарактеризувати його складові, а саме: квіритське або цивільне, преторське і «право народів». Зверніть увагу за яким принципом відбувався поділ на приватне та публічне право. Розгляд питання буде неповним без характеристики основних джерел римського права. Особливе місце серед них належить Законам XII таблиць. Які сфери суспільних відносин вони регулювали? Також варто звернути увагу й на характер покарань, визначених у Законах XII таблиць.

Веб-квестове завдання: <https://pravoancientworld.blogspot.com/>

Питання цільових виступів:

1. Виникнення держав в Афінах і Спарті.
2. Особливості виникнення держави в Римі.
3. Криза республіки в Римі.
4. Військові диктатури в Римі.
5. Джерела класичного римського права.
6. Закони XII таблиць: історико-правова характеристика.

Література:

Основна:

1. Гавриленко О., Сироїд Т., Фоміна Л. Державо і право античного світу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 101 – 150. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Підопригора О., Харитонов Є. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2016. С. 88 – 196. URL: <https://yurincom.com/files/content/RimPravo.pdf>
3. Ставнюк В. Становлення афінського поліса. К.: Аквілон-Плюс, 2015. С. 59 – 112. URL: <http://am.history.univ.kiev.ua/Stavnyuk-V.-V.-Stanovleniye-Afinskogo-polisa.pdf>

Додаткова:

1. Голованов С. Кризові процеси в Афінському полісі наприкінці V ст. до н.е. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. №4. С. 92-97. URL: http://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2009_4.pdf
2. Гринько С., Голуб С. Римське право та його історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 342-350. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1587.pdf>
3. Левчук М. Обмеження прав громадян у Стародавніх Афінах. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 3-4. С. 36 – 43. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/287-obmezhennya-prav-hromadyan-v-starodavnikh-afinakh-levchuk-m-v>
4. Логвиненко Є. Становлення та розвиток системи покарань у Давньоримській державі. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 31-35. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/358>
5. Логвиненко Є. Смертна кара у Давньому Римі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 38-43. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1268>
6. Матвєєва Т. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350 – 361. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=FP_index.htm 2014 1 62

7. Петrenchко О. Імператорський культ у Римі доби принципату. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків: Майдан, 2011. Випуск 27. Серія «Історія та географія». С. 5-15.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=relsoc_2011_2_7

8. Петrenchко О. Принципат та інститут римського громадянства. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. 2018. Вип. XXII. С. 183-193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172144>

9. Політичний лад Спарти: реформи Лікурґа, складання засад олігархічної держави, реформи Аріса і Клеомена. URL: <https://bookster.com.ua/politychnyj-lad-sparty-reformy-likurga-skladannya-zasad-oligarhichnoyi-derzhavy-reformy-arica-kleomena/>

Тема № 3. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії **Семінарське заняття № 3: Державно-правові моделі раннього Середньовіччя.**

Навчальна мета заняття: ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями феодальних систем та характерними рисами феодального ладу на прикладі державних моделей Франкського королівства, Візантійської імперії та Арабського халіфату. Сформувати цілісне уявлення про основні риси та джерела права зазначених країн.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Ранньофеодальна держава франків: характеристика основних етапів розвитку.
2. Право франків. Салічна правда.
3. Візантійська імперія: особливості державно-правового розвитку.
4. Арабський халіфат та характерні риси мусульманського права.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання необхідно, насамперед, з'ясувати історію виникнення франкської держави, визначити її географічні межі. Хто такий Хлодвіг та яку роль він відіграв у виникненні держави у франків? Історію Франкської держави можна умовно поділити на два великих етапи: епоху Меровінґів та епоху Каролінґів. Розповідаючи про розвиток королівства за часів Меровінґів, обов'язково згадайте про реформи Карла Мартелла і їх вплив на створення централізованої держави. За яких обставин Франкське королівство перетворилося на імперію? Охарактеризуйте державно-політичну діяльність Карла Великого. Визначте зміни, що відбувалися у державній організації та палацово-вотчинній системі управління за часів Каролінґів. Яке значення для подальшої історії Європи мало укладання у 843 році нащадками

Карла Великого Верденського договору про розподіл імперії?

Переходячи до аналізу правової системи франків, акцентуйте увагу на переплетінні традиційних для германських племен норм звичаєвого права та інститутів й принципів римського права. Першою кодифікацією права франків стала Салічна правда. З огляду на це, особливу увагу слід звернути на її структуру та особливості змісту. При цьому слід наголосити на специфіці правового стану окремих груп населення. Значна частина титулів Салічної правди присвячена злочинам (з урахуванням умовності цього поняття стосовно до Салічної правди, у якій не проводилося чіткої розбіжності між злочином та деліктом), а також покаранням за них. Під злочином у франків (та й взагалі у варварів) розумілися образа, шкода, заподіювана особистості або майну іншої людини, і порушення «королівського миру». Таке трактування відповідно визначало й поняття покарання, що розглядалося як відшкодування (композиція) за завдану образу або заподіяну шкоду (наприклад, сплата вергельду за вбитого). Як розподілявся вергельд між родичами вбитого та королем, здобувачі вищої освіти можуть з'ясувати з аналізу титулу LXII «Про вергельд». Варто також відзначити, що загалом вага покарання за Салічною правдою визначалася насамперед соціальним станом злочинця й потерпілого, а також тяжкістю скоєного правопорушення у розумінні франків. Відповідні приклади здобувач вищої освіти може навести, здійснивши самостійний аналіз низки статей Салічної правди. Окрім того, слід наголосити, що в Салічній правді простежується загальна тенденція заміни старих покарань родового суспільства (кревна помста, самосуд тощо) різними штрафами та припинення випадків самовільної розправи (титули IX, XXVII та ін.).

Переходячи до третього питання, треба відзначити, що Візантійська імперія була одним з наймогутніших державних утворень Середньовіччя. Яким чином вона виникла? Охарактеризуйте основні етапи розвитку візантійської державності. Розглядаючи принципи організації державної влади у Візантії, зверніть увагу на співвідношення в ній світських (басилевс-імператор) та церковних (патріарх) складових. Поміркуйте над питанням чи можна Візантійську імперію вважати класичною монархією? З'ясуйте причини кризи імперії.

Римське право діяло в державі ромеїв – жителів Візантійської імперії протягом всієї її історії, спочатку безпосередньо, потім більш вибірково в актах кодифікованого і поточного імперського законодавства. Втім, принципові засади римського права і правової культури були підірвані, внаслідок тривалого збереження у Візантії рабовласницького ладу. В результаті чого, у візантійському праві склалася ситуація, за якої паралельно діяли норми церковного і світського права. Яким чином це вплинуло на суспільно-політичне життя імперії? Особливості правового розвитку Візантії багато в чому були визначені кодексом Юстиніана (529 р.). Яке значення мало його прийняття? Приклади яких ще джерел візантійського права можна навести? Що Вам відомо про рецепцію (засвоєння) норм візантійського права у Київській Русі? Спробуйте знайти приклади цього.

Розглядаючи четверте питання, слід зазначити, що Арабський халіфат є історичним прикладом реалізації ісламської державності. З огляду на це, встановіть яку роль у його виникненні відіграв пророк Мухаммед і чому халіфат називають

теократичною державою. Охарактеризуйте суспільну структуру та організацію державної влади у Арабському халіфаті при Омейядах і Аббасидах.

Для мусульманського права були притаманні риси, які властиві більшості держав Азії та Африки – консерватизм (тісний зв'язок з ісламом), стабільність та традиційність. Здобувачам вищої освіти необхідно усвідомлювати, що найсуттєвішою відмінністю мусульманського права від романсько-германського є нерозривний зв'язок з релігією ісламу. Іншими словами, мусульманське право виступає як одна з форм проявів цієї релігії. Першим і найголовнішим джерелом мусульманського права є Коран (вічна і незмінна книга мусульман, у якій містяться проповіді Мухаммеда, що були нав'язані йому безпосередньо Аллахом, давні легенди і навчання, подані у переказах, низка полемічних виступів проти християнства та іудейства). Також до джерел мусульманського права належать: Сунна (книга, де зібрано оповіді про життя і діяння пророка Мухаммеда, які й мають бути взірцем поведінки для віруючих у повсякденному житті); Іджма (збірка одностайних рішень докторів ісламу (муджатахідів) щодо вирішення питань, не врегульованих Кораном та Сунною, які запроваджували нові загальнообов'язкові правила поведінки); кіяс (висновок за аналогією); Фетва (письмовий висновок вищих релігійних авторитетів за рішенням світських властей відносно окремих питань суспільного життя); укази і розпорядження халіфів; місцеві звичаї, що не суперечать ісламу тощо.

Питання цільових виступів:

1. Варварські правди як пам'ятки ранньофеодального права.
2. Державний лад Франкської імперії.
3. Кодекс Законів Юстиніана.
4. Еклога, як пам'ятка візантійського канонічного права.
5. Історія джерел мусульманського права.
6. Коран – головна священна книга Ісламу.

Література:

Основна:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. С. 21 – 78. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_d_erzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/
2. Загуменна Ю., Іванов С. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 151 – 194. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_a_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Бесєдіна Н. Країни арабського сходу: особливості становлення та розвитку політичних систем. *Історична пам'ять*. 2019. № 1. С. 104-113. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/437>
2. Достдар Р. До питання дослідження візантійської традиції права:

інститути шлюбу, сім'ї та спадкування в Еклезі VIII ст. *Актуальні проблеми держави і права. Одеська юридична академія*. 2014. Вип. 22. С. 590 – 595. URL: <http://www.apdp.in.ua/v22/110.pdf>

3. Калюжний К. Вплив елементів правової культури Візантії на східнослов'янську юриспруденцію. *Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 2010 р. Черкаси: АПБ ім. героїв Чорнобиля МНС України, 2010. С. 180-183. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16321/1/%D>

4. Павлюк А. Франки ранніх Меровінгів між Pax Romana та Pax Barbarica. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 135-142. URL:

5. Фіночко Ф. Короткий нарис державної адміністрації у Візантійській імперії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 34. С. 171-177. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Pavliuk_Andrii/Franky_rannikh_Merovinhiv_mizh_pax_romana_ta_pax_barbarica/

6. Цветкова Ю. Деякі прикладі візантійського впливу на формування української правової традиції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 41 – 46. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN

7. Шапенко Л. Візантійське законодавство та його вплив на формування права України. *Карпатський правничий часопис: наук. журнал. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив»*. 2015. Вип. 9. С. 120-125.

Тема № 3. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії **Семінарське заняття № 4. Середньовічна держава у Англії**

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні етапи розвитку середньовічної англійської держав: від ранньофеодальної монархії до абсолютизму. Сприяти ознайомленню та критичному осмисленню здобувачами вищої освіти головних англійських політико-правових пам'яток того часу, зокрема Великої хартії вольностей 1215 р.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Англосаксонська ранньофеодальна монархія (IX – XI ст.).
2. Норманське завоювання Англії та побудова централізованої монархії.
3. Велика хартія вольностей. Зародження англійського парламентаризму.
4. Становлення англійського абсолютизму (XVI – сер. XVII ст.).

Методичні вказівки:

У рамках розгляду першого питання розпочніть з етногенезу населення

Британських островів. Надалі, треба розкрити особливості утворення англо-саксонських держав. Що з себе на тому етапі уявляла королівська влада? Які зміни у становищі королів відбулися після запровадження т.зв. «датських грошей». З'ясуйте, що таке «вітанагемот» і виконання яких саме функцій на нього покладалося.

Друге питання потребує оцінки наслідків норманського завоювання Англії. Які реформи були ініційовані Генріхом II (1154 – 1189)? Встановіть їх основні наслідки. Що вам відомо про «Книгу страшного суду»? Яким чином цей документ можна пов'язати з побудовою централізованої монархії у Англії?

Під час підготовки до розгляду третього питання, слід пам'ятати, що Велика хартія вольностей 1215 р. – один з найбільш значимих політико-правових документів минулого, що вплинув на наступне становлення й розвиток інституту прав та свобод людини, що займає центральне місце в сучасних правових системах демократичних суспільств. Цей документ донині включений до переліку чинних конституційних документів Великобританії. З огляду на це, здобувачам вищої освіти необхідно виявити суть тих соціально-політичних протиріч, які призвели до створення в Англії на початку XIII ст. цього документа. Поясніть, в чому полягав її компромісний характер? Доведіть це, спираючись на документ.

Слід зазначити, що Велика хартія вольностей не стала законом або програмним документом уряду в період правління Іоанна Безземельного, тому що незабаром після її прийняття, у 1216 р., він помер, не стримавши своїх обіцянок. Більше того, король із самого початку не збирався виконувати всіх її вимог, наприклад про свободу церкви (ст. 1). Проте, вона об'єктивно сприяла складанню нових принципів взаємин королівської влади з основними становими групами, принципи, що стали підґрунтям для формування державно-політичних поглядів нової, станової монархії.

Довготривале протистояння знаті й короля врешті решт привело до зародження англійського парламентаризму. У 1265 році розпочала свою роботу найдавніша станово-представницька установа у Англії – парламент. Яку структуру мав цей орган та які повноваження він отримав?

Готуючись до відповіді на четверте питання, з'ясуйте який вплив на формування англійського абсолютизму мала Війна Червоної та Білої троянд (1455 – 1485). Яким чином посилення королівської влади було пов'язано з реформаційними процесами у церкві? У цьому контексті, особливу увагу приділіть «Акту про супрематію» (1534). Завершуючи розгляд питання, встановіть, які специфічні риси мав англійський абсолютизм і в чому полягала його незавершеність?

Питання цільових виступів:

1. Суспільний устрій та державний лад ранньофеодальної Англії.
2. Суспільний устрій та державний лад Англії після нормандського завоювання (XI-XIII ст.). Реформи Генріха II.
3. Велика хартія вольностей 1215.
4. Розквіт англійського абсолютизму. Єлизавета Тюдор.
5. Своєрідність абсолютизму в Англії.

Література:

Основна:

1. Загуменна Ю., Іванов С. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 151 – 194. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Качур В. Велика хартія вольностей 1215 р. та її вплив на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури та державного будівництва у зарубіжних країнах. *Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки)*. Харків: Право, 2017. С.325 – 329. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u213/velika_hartiya_2015.pdf

2. Кириченко В. Велика хартія вольностей - міф чи право: погляд з континенту. *Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей): матеріали XXXIII Міжнар. іст.-прав. конф., 17-20 вересня 2015 р., с. Коблеве*. Київ; Херсон: Грін Д. С., 2015. С. 15-21. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-1-number-8257-2015/magna-carta-1215-idea-suitable-present>

3. Охріменко О. Повсякденне життя міст Англії XI–XIII ст. Київ: ПенМен, 2019. 192 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Okhrimenko_Oleksandr/Povsiakdenne_zhyttia_mist_Anghlii_KhI-KhIII_st/

4. Павлів А. Розвиток держави й вищих представницьких органів Англії та Франції в дореволюційний період. *Віче*. 2014. № 12. С. 13-16. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4234/>

5. Самотуга А. 800 років Великої Хартії Вольностей: актуалізація конституційного обмеження персональної влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2015. № 2. С.112 – 119. URL: https://libcc.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1739613

6. Слинко Д. Розвиток процесуального права Англії у період Середньовіччя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 39 – 42. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/10.pdf

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу Семінарське заняття № 5: Англійська революція XVII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Англійської буржуазної революції XVII ст., з'ясувати особливості права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів, які сприяли перетворенню Англії на конституційну монархію.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Причини та передумови революції у англійському суспільстві.
2. Громадянські війни та становлення Індепендентської республіки у Англії.
3. Протекторат Кромвелля. Основні підсумки та наслідки революції.
4. Затвердження конституційної монархії у Англії. Біль про права 1689 р.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно зазначити, що Англійська революція XVII ст. – процес переходу в Англії від абсолютної монархії до конституційної, при якій влада короля обмежена владою парламенту, а також гарантовані громадянські права. Революція прийняла форму конфлікту між виконавчою та законодавчою владою (король проти парламенту), а також форму релігійної війни між англіканами та пуританами.

Слід також звернути увагу на те, які передумови привели до складання революційної ситуації. У цьому контексті важливо підкреслити, що протистояння між королівською владою та парламентом було віддзеркаленням боротьби між відсталим феодальним дворянством та буржуазією, яка виступила у союзі з «новим дворянством» (джентрі, сільська буржуазія). Крім того, з'ясуйте місце політичних ідеологічних або релігійних причини революції. Чому у 1629 році король Карл I Стюарт розпускає парламент? Який вплив на політичну ситуацію у країні мали розбіжності між католиками та протестантами?

Готуючись до відповіді на друге запитання, здобувачам вищої освіти слід знати, що початком революційних подій вважають скликання Довгого парламенту у листопаді 1640 року. Перший етап революції (1640 – 1642) отримав назву конституційного. Якій політичній силі належала ключова роль в цей час? Найважливішим документом, який на цьому етапі було прийнято парламентом стала «Велика ремонстрація» (1641). Що це за документ і який вплив він мав на подальший перебіг революції?

З 1642 року розпочинається силове протистояння між прибічниками парламенту та роялістами: перша (1642 – 1646) та друга (1646 – 1649) громадянські війни. На провідні ролі у цей час виходять так звані індепенденти, які репрезентували інтереси середнього та дрібного дворянства та середніх станів буржуазії. З'ясуйте основні пункти їх політичної програми. У ході революції з індепендентської течії виділилися левелери. Це були представники ремісників та вільних селян. Користувалися популярністю серед солдат та частини офіцера. Найбільш радикальну частину левелерів складали дигери, які представляли незаможних селян та пролетарів. Якою була програма цих політичних течій? У 1649 р. короля було страчено. Визначте характерні риси організації системи влади в Англії часів Індепендентської республіки (1649 – 1653).

При опрацюванні третього питання, слід звернути увагу на причини, які дозволили у 1653 р. О. Кромвелю розігнати парламент. На підтримку кого, в першу чергу, він спирався? У результаті перевороту влада повністю перейшла до рук Кромвелля, а в Англії було встановлено новий політичний режим – протекторат (1653 – 1659 рр.). У 1653 р. була проголошена де-факто нова

конституція Англії – «Знаряддя управління». Охарактеризуйте зміст цього документу. За його допомогою, доведіть, що новий режим мав риси військової диктатури. Чому режим протекторату виявився недовготривалим? Яким чином у Англії було відновлено королівську владу та яку роль у цьому процесі відіграло укладання Бредської декларації? Завершуючи розгляд цього питання, обов'язково сформулюйте основні підсумки та наслідки революції.

Останнє питання теми пов'язано з розглядом законодавства, яке сприяло встановленню у Англії конституційної монархії. Для з'ясування процесу її становлення слід охарактеризувати події «Славної революції» 1688 р., яка привела до усунення від влади останнього зі Стюартів – Якова II, а також знання змісту, значення і місця в державно-правовому розвитку Англії таких документів, як Habeas corpus act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про влаштування 1701 р.

Питання цільових виступів:

1. Політичні течії у Англійській революції 1640 – 1660 рр.
2. Реформи «Довгого» парламенту в Англії у 1641 – 1653 рр.
3. «Славна революція» 1688 року та її історичне значення.
4. Головні законодавчі акти Англійської революції: історико-правова характеристика.
5. Формування конституційної монархії у Англії наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Література:

Основна:

1. Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Лебедєва І. Англія напередодні і під час буржуазної революції (1603–1660 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія.* 2018. Вип. 23. С. 193-218. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lebedieva_Iryna/Anhliia_naperedodni_i_pid_chas_burzhuaznoi_revoliutsii_16031660_rr/
2. Стеценко Н. Деякі законодавчі акти Англійської буржуазної революції XVII ст. стосовно переходу королівської земельної власності до держави. *Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XIX Всеукр. наук. конф. (30 берез. 2019 р.).* Харків, 2019. С. 94–95. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16294>

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу

Семінарське заняття № 6: Велика французька революція XVIII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Великої французької революції XVIII ст., з'ясувати особливості розвитку права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів та ті зміни у правовій системі Франції, які були ними викликані наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Криза французького абсолютизму. Причини революції.
2. Французька революція: характеристика основних етапів.
3. Становлення конституційного ладу у Франції доби революції.
4. Зміни у правовій системі Франції на межі XVIII – XIX ст. Кодекси Наполеона.

Методичні вказівки:

Протягом XVI – XVII ст. станово-представницька феодальна монархія у Франції поступову перетворювалася на абсолютну, яка досягла свого апогею за часів правління короля Людовика XIV (1643 – 1715), вираз якого «Держава – це я», став квінтесенцією французького абсолютизму. Проте, за його наступників Франція почала втрачати свої позиції провідної держави Європи, посилюлися й внутрішні протиріччя у країні. З'ясуйте основні причини, які привели до кризи французького абсолютизму.

Прогресивну частину французького суспільства, дедалі більше почали захоплювати ідеї видатних просвітників: Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, які невдовзі перетворюються на ідеологічний фундамент революційних сил. Сформулюйте головні державно-правові ідеї французьких просвітників. В чому полягала сутність природно-правової теорії?

Переходячи до другого питання, слід розпочати з встановлення періодизації Великої французької революції. Що стало безпосереднім поштовхом до її початку влітку 1789 р.? Охарактеризуйте цілі та програми основних політичних партій революції: конституціоналістів, жирондистів та якобінців. Чому ані конституціоналісти, ані жирондисти не змогли втримати владу у країні? 1793 рік став найбільш драматичним в історії Великої революції. 2 червня 1793 р. було встановлено якобінську диктатуру. Що Вам відомо про надзвичайне законодавство та великий терор якобінців? У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують два одіозних терористичних документи якобінців: Декрет про підозрілих від 17 вересня 1793 р. та Декрет про реорганізацію революційних трибуналів від 10 червня 1794 р. Які зміни у державному ладі Франції відбулися внаслідок перевороту 9 термідору? Стисло охарактеризуйте систему управління республікою за часів Термідоріанського конвенту та Директорії. Що сприяло зростанню популярності та авторитету Наполеона Бонапарта? Які наслідки мав переворот 18 брюмера? Завершуючи розгляд питання, слід сформулювати основні підсумки революції.

При опрацюванні третього питання доцільно мати на увазі, що законодавство

першого етапу Французької революції визначалося політичними цілями ліберальних буржуазно–дворянських політичних сил, які прийшли до влади. Ці цілі включали обмеження влади короля шляхом прийняття Конституції, розширення політичних прав третього стану, створення необхідних умов для розвитку капіталістичного виробництва й торгівлі, насамперед за рахунок дієвих гарантій прав власності та особистості.

З огляду на це, найбільший інтерес представляють такі документи, як Декларація прав людини та громадянина 1789 р. та Конституція 1791 р. Охарактеризуйте їх. Розглядаючи першу Конституцію революційної Франції 1791 р., потрібно також відповісти на важливе дискусійне питання, чи стала вона «кроком уперед» або, як стверджувалося раніше у вітчизняній історичній літературі, призвела до відмови від демократичних, республіканських принципів Декларації 1789 р., тому що закріпила цензове виборче право, зберегла сильну королівську владу тощо.

Також, доречним буде порівняти згадані документи з Декларацією прав людини та громадянина й Конституцією (яка так і не набула чинності), розробленими у 1793 р. якобінцями. При цьому, необхідно враховувати, що Декларація 1793 р. значною мірою була створена під впливом іншого напрямку природно–правової школи, зокрема теоретичних поглядів Ж.–Ж. Руссо, висловлених у його творі «Про Суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.). Які суттєві недоліки мала Конституція 1793 р.? Стисло охарактеризуйте основні положення французької Конституції III року (1795), яка також відома, як Термідоріанська конституція.

Відповідаючи на четверте питання варто висвітлити соціально–економічні та політичні зміни, що відбулися у Франції в XVIII в., і насамперед ті конкретні умови, пов'язані з встановленням авторитарної влади Наполеона Бонапарта, у яких розроблявся й приймався Цивільний кодекс (1804). Слід зазначити його особистий внесок в рішення завдання уніфікації цих норм. Яку структуру мав і на яких принципах було побудовано Цивільний кодекс?

Кримінальний Кодекс 1810 р. став прямим наслідком політичної стабілізації Франції в період правління Наполеона Бонапарта. Саме в ньому одержала вираження стратегія та закінчена кримінально–правова програма нового часу (класичної школи кримінального права). Зверніть увагу на прийняту в ньому класифікацію правопорушень залежно від характеру покарань та критерії поділу злочинів на першу («проти публічних інтересів») та другу («проти приватних осіб») групи.

Питання цільових виступів:

1. Державно–правові ідеї французьких просвітників.
2. М. Робесп'єр як ідеолог революційного терору.
3. Ж.Ж. Дантон – один із засновників Першої французької республіки.
4. Конституції Франції доби революції: порівняльна характеристика.
5. Політичний портрет Наполеона Бонапарта.
6. Кодекси Наполеона: історико–правова характеристика.

Література:

Основна:

- 1.Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової

історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Декларація прав людини і громадянина. URL: <http://wikipedia.org/wiki/>

3. Тищик Б. Історія держави і права Франції (1789–1918 рр.): навчальний посібник. Дрогобич: Вид-во «КОЛО», 2018. С. 6 – 61.

Додаткова:

1. Зінченко О. Еволюція ідей декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 2. С. 117 – 125. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8353>

2. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2015. Вип. 61. С. 146-150. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2015_61_20

3. Сирко М. Право власності в Цивільному кодексі Наполеона Бонапарта 1804 р. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична.* 2013. Вип. 58. С. 109-115. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-1_2013/40.pdf

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу

Семінарське заняття № 7. Становлення американської державності

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про основні етапи становлення американської державності: від Війни за незалежність (1775 – 1783) північноамериканських колоній до Громадянської війни (1861 – 1865) між Півднем та Північчю. Ознайомити здобувачів вищої освіти з документами, що заклали фундаментальні основи американської державності: Декларацією незалежності та Конституцією 1787 р. з поправками до неї.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Північноамериканські колонії до здобуття незалежності.
2. Американська революція 1775 – 1783 рр. Декларація незалежності.
3. Конституційний процес у США. Конституція 1787 р.
4. США у ХІХ ст.: розширення територій та Громадянська війна 1861 – 1865 рр.

Методичні вказівки:

Підготовка до відповіді на перше питання передбачає з'ясування особливостей колонізації англійцями Нового Світу. Здобувачам вищої освіти слід зауважити на те, що існували три групи колоній: з власним самоврядуванням, приватновласницькі та ті, що були безпосередньо підпорядковані британській короні. Знання системи управління північноамериканськими колоніями – необхідна умова для визначення рівня їхнього демократичного розвитку, пов'язаного з особливим характером «білих» колоній в Америці, з формальним наданням їхнім жителям привілеїв, гарантованих королівськими Хартіями прав і свобод, що діяли у метрополії. Пряме порушення закріплених у хартіях прав та свобод американців, а також ті перепони, які ставилися метрополією на шляху капіталістичного розвитку американських колоній, привели до Американської революції, що розпочалася як національно-визвольний рух, що переріс у боротьбу за незалежність.

Переходячи до другого питання, насамперед визначте, чим було зумовлено загострення відносин між колоніями та метрополією у II пол. XVIII ст. У чому полягала сутність доктрини гомруля Б. Франкліна? Яку роль у зростанні напруження відіграло ухвалення британським парламентом Акту про гербовий збір (1765) і яким чином це пов'язано з подіями 1773 р. відомі як «бостонське чаювання»? Що спричинило початок збройного протистояння? Охарактеризуйте рішення, які були прийняті на I, II та III Континентальних конгресах, які фактично стали першою організаційно-правовою формою об'єднання колоній, із властивими їй деякими рисами майбутнього конфедеративного союзу. Безумовно, вирішальне революційне значення мав III континентальний конгрес, що прийняв Декларацію незалежності 1776 р. 13 колишніх колоній ставали «вільними, незалежними штатами». Аналіз змісту зазначеного документу має допомогти здобувачам вищої освіти у ознайомленні з основними вимогами колоністів та їх поглядами на майбутній устрій американської держави. Чим завершилася Війна за незалежність північноамериканських колоній?

При розгляді третього питання здобувачам вищої освіти необхідно усвідомити, з якою метою і на яких принципах створювався перший конфедеративний союз штатів. Для цього треба звернутися до розгляду основних положень Статей конфедерації (1781). Чому конфедеративна форма державного устрою виявилася неефективною? Конституційний процес у США інтенсифікувався після завершення Війни за незалежність.

Розгляд історії створення американської Конституції невіддільний від тих гострих дискусій, які вели її засновники і між собою, і з критиками її проекту. У перебігу цих дискусій приймалися рішення з таких гострих питань, як межі влади глави американської федеративної держави – президента, необхідність двопалатного (за рахунок створення сенату) законодавчого органу – конгресу, закріплення в американській конституції прав і свобод американців тощо. Здобувачі вищої освіти також мають обґрунтувати на основі аналізу статей Конституції 1787 р. особливості форми правління США – президентської республіки, основні принципи американської Конституції: республіканізм, федералізм, поділ влади (з механізмом стримувань і противаг) та судовий конституційний контроль.

Відсутність згадок про громадянські права і свободи викликали різку критику

головного закону держави, у зв'язку з чим, вже у 1791 р. до Конституції було внесено перші десять поправок – Білль про права. Які саме права і свободи американців вони закріплювали?

Готуючись до відповіді на четверте питання, з'ясуйте за рахунок яких територій відбувалося розширення кордонів США протягом XIX ст. Головною проблемою для молодшої країни стає загострення протиріч між північними та південними штатами, що, зокрема, привело і до дискусій стосовно державного устрою США: федерація чи конфедерація? Визначте основні причини цих протиріч. На тлі обговорення різних шляхів майбутнього розвитку країни, відбулося оформлення двопартійної системи. З якими політичними програмами виступали демократи та республіканці?

Хитка рівновага між прибічниками та противниками поширення рабства, яка була встановлена Місурійським компромісом 1820 р., була порушена після прийняття Конгресом Закону Канзаса-Небраска (1854). Відкрита фаза конфлікту між Півднем та Північчю стала невідворотною, її прискорило обрання у 1860 р. президентом США противника рабства – А. Лінкольна. У 1861 р. 13 південних штатів оголосили про вихід з США і створення власної Конфедерації. Розпочалася Громадянська війна. Охарактеризуйте найважливіші законодавчі акти уряду А. Лінкольна: Гомстед-акт 1862 р. і Прокламацію про звільнення рабів 1863 р., а також зміст 13 – 15 поправок до Конституції. Окремо слід зупинитися на характеристиці суспільно-економічних і політичних наслідків війни.

Питання цільових виступів:

1. Американська революція XVIII ст.: зміст та особливості.
2. Дж. Вашингтон – видатний державний діяч США.
3. Громадянська війна 1861 – 1865 рр. та її вплив на державно-правовий розвиток США.
4. А. Лінкольн: політичний портрет державного діяча.
5. Особливості реконструкції Півдня.
6. Судова організація та поліція США у XIX ст.

Література:

Основна:

1. Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.). URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezalejnosti-ssha-lipnya-63722.html>
3. Історія Сполучених Штатів: Нарис / За ред. Г. Синкотти. Вашингтон: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2010. С. 59 – 102. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009627>
4. Статті конфедерації (1781 р.). URL:

http://www.pidruchniki.com/1221060558668/pravo/statti_konfederatsiyi_1781

5. Тищик Б. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки (XVIII ст. - 1918 р.): тексти лекцій. Л.:ЛНУ, 2018. С. 16 – 45. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/281>

Додаткова:

1. Бенджамін Франклін: просвітитель, учений, політик. URL: <https://kpi.ua/franklin>

2. Калашников В. Американська міліція напередодні війни за незалежність США (організаційно правові основи функціонування). *Вісник Запорізь. юрид. ін-ту*. Запоріжжя: ЗЮІ, 2012. № 4. С. 21–48. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2012/8.pdf

3. Калашников В., Малишко В. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 pp.). К. : Логос, 2015. 406 с. URL: <https://www.studmed.ru/kalashnikov-v-m-malishko-v-m-formuvannya-institutiv-derzhavi-prava-v-ssha-ranno-dobi-1607-1775-rr-fcb56760af3.html>

4. Ростіанов Б. Специфіка державного будівництва в США в період громадянської війни (1861–1865 pp.). *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 17. С. 41-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2015_17_5

5. Титов В. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2010. №5. С. 3-12. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3317>

6. Тищик Б. З історії становлення американського конституціоналізму. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 134-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_60_19

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу

Семінарське заняття № 8. Державно-правовий розвиток провідних країн Європи у XIX ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про характерні риси розвитку державно-правових систем Франції, Німеччини та Італії у XIX ст. у контексті важливих суспільно-політичних подій того часу, зокрема революції у Франції 1830 р., буржуазно-демократичних революцій 1848 – 1849 pp. у країнах Європи та об'єднавчих процесах у Італії й Німеччині.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Революція 1830 року та липнева монархія у Франції.
2. «Весна народів» та її вплив на державно-правовий розвиток країн Європи.

3. Формування централізованої італійської держави.
4. Об'єднання Німеччини. Германська імперія.

Методичні вказівки:

При опрацюванні першого питання доцільно згадати події, які привели до реставрації Бурбонів на французькому троні. У цьому контексті проаналізуйте головні положення Конституційної хартії 1814 р., після проголошення якої, у Франції було встановлено політичний режим «легітимної» монархії. Визначте основні причини, які привели до революції 1830 р. Внаслідок її подій у Франції відбулася зміна політичного режиму. Липнева монархія була легітимізована Конституційною хартією 1830 р. Які відмінності вона мала у порівнянні з попередньою Хартією?

У другому питанні, насамперед, з'ясуйте, які спільні для європейських країн мав революційний вибух 1848 – 1849 рр., що у історіографії відомий під назвою «весна народів». Чому існування II республіки у Франції виявилось недовготривалим? Які наслідки мав державний переворот 1851 р.? Що з себе уявляв режим бонапартизму? Охарактеризуйте державний лад II імперії. За яких обставин вона припинила своє існування?

Які особливості революція 1848 р. мала у Німеччині? Чому вона не привела до об'єднання германських князівств? Проаналізуйте зміст основних статей Франкфуртської конституції 1849 р. З'ясуйте соціально-політичні наслідки поразки буржуазної революції 1848-1849 рр. у Німеччині.

Підготовку до відповіді на третє питання треба розпочинати з встановлення особливостей боротьби італійців за національне самовизначення. Хто такі карбонарії? Яким чином на об'єднавчі процеси вплинули революційні події 1848 р.? Чому, починаючи з 1850-х рр., головним центром об'єднавчих процесів у Італії стає Сардинське королівство (П'ємонт)? Яка роль у цьому належала К. Кавуру та Дж. Гарібальді? Які наслідки мало проведення Плебісцитів Італійського королівства? Процес об'єднання Італії було завершено у 1871 р. після приєднання Папської області. Як було врегульовано конфлікт з Папським престолом? Визначте державно-правові засади на які спиралося об'єднане Італійське королівство.

У четвертому питанні з'ясуйте, чому саме Пруссія стала головною рушійною силою об'єднання Німеччини. Як Ви розумієте вислів, що Німеччина була об'єднана «залізом і кров'ю»? Яка роль у цих процесах належала О. фон Бісмарку? Перемога у франко-пруській війні дозволила завершити об'єднання Німеччини і у січні 1871 р. відбулося проголошення Германської імперії. Здобувачам вищої освіти обов'язково слід ознайомитися з імперською конституцією і за її допомогою охарактеризувати форму правління, державний лад та політичний режим Германської імперії. Які зміни відбулися у ньому на межі XIX – XX ст.? Окремо зупиніться на характеристиці імперського соціального законодавства та кодифікації германського права, яка відбулася наприкінці XIX ст.

Питання цільових виступів:

1. Революції 1848 -1849 рр. у Європі: державно-правові наслідки.
2. Паризька комуна та проголошення III республіки у Франції.
3. Особливості французького парламентаризму II пол. XIX ст.

4. Боротьба за утворення єдиної німецької держави у ХІХ ст.: шляхи та етапи.
5. «Культуркампф»: історико-правовий вимір.
6. Отто фон Бісмарк – «залізний канцлер».

Література:

Основна:

1. Греченко В., Головка О. Еволюція держави і права у період нової історії. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 195 – 351. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Додаткова:

1. Варварцев М. Революції в Європі 1848 – 1849 років. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* К.: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 148.

2. Весна народів. Юридична енциклопедія: у 6 т. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. Т. 1. С. 424.

3. Гончар Б. Право і сила. Парламентаризм Отто фон Бісмарка. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* 2007. Вип. 89-90. С. 7-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2007_89-90_4.

4. Данканич О. «Культуркампф» в Німеччині за «ліберальної ери» канцлерства Отто фон Бісмарка. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Г. Бондаревського (1920 – 2003 рр.)*. К.: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. С. 119 – 124. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZNppCgYGVQRJ:nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2018_54_19.pdf+&cd=10&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

5. Майор О. Становлення німецького федералізму: політико правові та історичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2014. Вип. 5. С. 79 – 85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2014_5_11

6. Мустафін О. Справжня історія пізнього Нового часу. Харків: Фоліо, 2017. 428 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/spravzhnja-istorija-pizn-ogo-novogo-chasu-1580170.html>

7. Осадчук І. Політичний режим у Німецькій імперії (1871–1890): модель змагального авторитаризму? *Evropsky politicky a pravni diskurz.* 2018. Vol. 5. Iss. 1. С. 143-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_1_22

8. Срібняк І. Утворення єдиного Італійського королівства (1848-1870). *Гетьманський альманах.* К.: Освіта, 2012. Ч.І. С. 95-107. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4363/>

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу
Семінарське заняття № 9: Особливості державно-правового розвитку країн Азії та Латинської Америки у ХІХ – на початку ХХ ст.

Навчальна мета заняття: виявити закономірності та особливості державно-правового розвитку Японії, Китаю, Османської імперії. З'ясувати обставини, які сприяли виникненню незалежних держав у Латинській Америці та охарактеризувати специфіку їх правової системи.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Революція Мейдзі у Японії та її наслідки.
2. Криза імперії Цин у Китаї. Синхайська революція.
3. Державно-правовий розвиток Османської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст.
4. Становлення незалежних держав у Латинській Америці.

Методичні вказівки:

Відповідаючи на перше питання варто пригадати, чому Японія упродовж тривалого часу залишалася майже повністю ізольованою від зовнішнього світу. Який вплив це мало на особливості її державно-політичного та правового розвитку? Стисло охарактеризуйте у чому полягала сутність системи сьогунату. Визначте основні причини падіння сьогунату. У листопаді 1867 р. вся повнота державної влади перейшла до імператора, а у січні 1868 р. було видано наказ про реставрацію імператорського правління. Саме ці події й отримали назву «революції Мейдзі». Які наслідки вона мала для державно-політичного та правового розвитку Японії? Окремо зупиніться на діяльності Таємної ради та характеристиці основних положень Конституції Мейдзі (1889 р.).

У другому питанні визначте кризові явища, які переживала Китайська імперія Цин протягом ХІХ ст. У цьому контексті слід пригадати «опіумні війни», Тайпінське повстання. Що Вам відомо про реформи, здійснені у рамках «руху самопосилення» у II пол. ХІХ ст.? Низка невдалих війн та зростаюча зовнішня експансія, наприкінці ХІХ ст. поставили імперію Цин у вкрай важке становище. Однією з останніх спроб виправлення ситуації стали так звані «Сто днів реформ» (1898), які розпочалися з оприлюднення імператорського указу «Про встановлення основної лінії державної політики». Які реформи були заплановані і чому ця політика не мала успіху? На початку ХХ ст. у Китаї активізується ліберально-конституційний рух, одним з засновників і лідерів якого був Сунь Ятсен. Саме його представники брали активну участь у підготовці народних повстань 1911 – 1912 рр., відомих як Синхайська революція. Її головним наслідком стало зречення імператором престолу і перетворення Китаю на республіку. Чому невдовзі вона фактично перетворилася на військову диктатуру?

При розгляді третього питання здобувачу вищої освіти необхідно охарактеризувати державну організацію Османської імперії, яка склалася у ХVІІІ – ХІХ ст. Спираючись на норми Конституції 1876 р., надайте відповідь на питання яким чином відбувався розподіл повноважень між султаном та Портою (урядом)? З'ясуєте,

яке місце у системі державного управління належало великому візирю. Розглядаючи османську правову систему, насамперед, треба пам'ятати, що вона спиралася на релігійне право. Наймасштабнішою кодифікацією норм мусульманського права у імперії стала Маджалла (1877). Які сфери суспільних відносин вона регулювала?

На початку XX ст. Османську імперію називали «хворою людиною Європи». Виявіть основні зовнішні та внутрішні причини кризи імперії. У 1908 р. у країні відбулася младотурецька революція. Які цілі переслідували її учасники? Охарактеризуйте ті зміни, що відбулися у державній організації імперії внаслідок цих подій.

Відповідаючи на четверте питання, слід зазначити, що на початку XIX ст. майже всі країни Латинської Америки мали колоніальний статус. Ситуацію докорінно змінила серія національно-визвольних революцій, які відбулися протягом 1816-1826 рр. та привели до утворення у регіоні низки незалежних держав: Аргентини, Болівії, Бразилії, Мексики, Парагваю тощо. Які фактори обумовили підйом руху за незалежність у цей період? Після здобуття незалежності розпочалося формування державно-політичних систем латиноамериканських країн. Охарактеризуйте перші конституції прийняті у Аргентині, Мексиці, Бразилії. Для розвитку латиноамериканських держав у XIX – на початку XX ст. були притаманні часті військові перевороти та формування каудилізму. Які на це були об'єктивні причини? Протягом XIX ст. у регіоні запроваджувалася романо-германська модель права, що було обумовлено історичним впливом європейської колонізації. Наведіть конкретні приклади, які б підтверджували цю тезу.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правовий лад Японії часів сьогунату Токугава.
2. Реставрація Мейдзі у Японії: вплив на державно-правову систему.
3. Сінхайська революція у Китаї: від імперії до республіки.
4. Османська імперія: державно-політична організація.
5. Визвольна війна 1816-1826 рр. в Латинській Америці та утворення незалежних держав.
6. Феномен провінційного каудилізму в політичній еволюції латиноамериканських країн у новий час.

Література:

Основна:

1. Кириченко В. Нова історія країн Азії, Африки, Латинської Америки. К.: Либідь, 2012. С. 77 – 123. URL: <https://www.twirpx.com/file/837166/>
2. Рубель В. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.): Навч. посіб. Київ: Либідь, 2017. С. 180 – 276. URL: <https://www.twirpx.com/file/752325/>

Додаткова:

1. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних*

досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2010. Вип. 6. С. 345 – 353. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_6_40

2. Ортайли І. Османи на трьох континентах. К.: Ніка-Центр, 2019. 208 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/osmani-na-tr-oh-kontinentah-2256246.html>

3. Скрипник О. Роль Сунь Ятсена в Синьхайській революції 1911 – 1912 рр. Уманська старовина. 2016. Вип. 1. С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/umanst_2016_1_12

4. Itzkowitz N. Ottoman Empire and Islamic Tradition. University of Chicago Press, 2011. 605 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago>

5. Jansen, Marius B. The Making of Modern Japan. Cambridge: Harvard University Press, 2010. 421 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vr7>

Тема № 5. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу.

Семінарське заняття № 10: Тоталітарні та авторитарні режими у країнах Західної Європи

Навчальна мета заняття: сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти розуміння спільних та відмінних рис між тоталітарними режимами на прикладі фашистської Італії, нацистської Німеччини та франкістської Іспанії. Розкрити правовий нігілізм та антидемократичну сутність зазначених режимів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Прихід до влади фашистів у Італії. Особливості італійської фашистської держави.
2. Криза Веймарської республіки у Німеччині. Прихід до влади нацистів.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Громадянська війна у Іспанії та встановлення авторитарного режиму Ф. Франко.

Методичні вказівки:

У рамках підготовки до першого питання, пригадайте, чому Італію, яка завершила Першу світову війну на боці Антанти, називали «переможеною у таборі переможців»? Це є одним з ключових моментів для розуміння появи фашистського руху у цій країні. З'ясуйте, коли і за яких обставин італійські фашисти отримали владу. Чому фашистська концепція «надкласової» влади виявилася настільки привабливою для італійського суспільства? Як на законодавчому рівні у Італії відбувалося оформлення фашистської диктатури? Наведіть приклади відповідних законів. Остаточно, формування авторитарного режиму у Італії завершилося у 1926 – 1927 рр., коли було прийнято серію законів про захист держави. Якими повноваженнями вони наділяли дуче Б. Муссоліні та Велику фашистську раду? Специфічною рисою італійського фашизму було декларування побудови

корпоративної держави. Її реалізації мала сприяти Хартія праці, прийнята у 1927 р. Проаналізуйте зміст цього документу. Окремо зупиніться на повноваженнях та діяльності каральних органів фашистської диктатури, зокрема політичної поліції.

Переходячи до розгляду другого питання, треба зауважити, що Німеччина дуже важко переживала поразку у Першій світовій війні. Політичний режим Веймарської республіки, створеної у 1919 р. виявився занадто хитким і не здатним згуртувати навколо себе більшість німців. У цьому контексті, доречним буде звернутися до аналізу Веймарської конституції та виявити її слабкі місця. Маються на увазі насамперед ст. 48 Конституції про надзвичайний стан, а також ті статті, які стосувалися широких повноважень президента, у тому числі його права призначати усіх вищих посадових осіб імперії, включаючи канцлера (ст. 46, 53 тощо), скасовувати за допомогою референдуму закони, прийняті рейхстагом (ст. 73) та ін. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. сприяла подальшій радикалізації німецького суспільства на тлі якого все більшу популярність отримувала націонал-соціалістична партія (НСДАП) на чолі з А. Гітлером. Яке майбутнє Німеччини пропагували нацисти? У січні 1933 р. А. Гітлер стає рейхсканцлером. Визначте основні причини приходу до влади нацистів.

Даючи відповідь на третє питання здобувачам вищої освіти слід насамперед прояснити питання про легітимність приходу А. Гітлера до влади в 1933 р., а згодом ретельно дослідити, як змінився юридичний і фактичний статус уряду в державному механізмі нацистської «республіки», особливо в останні роки її існування. Із загальної маси законів Німеччини часів нацистської диктатури необхідно виділити ті акти й положення, які свідчили про принципову зміну форми держави, її політичного режиму, способів здійснення державної влади при фактично повній ліквідації демократичних принципів та інститутів Веймарської конституції 1919 р. Їх можна поділити на кілька груп. Перша група актів стосувалася змін у політичній системі Німеччини, у тому числі затвердження монопольного становища НСДАП у суспільстві й державі та ліквідації усіх політичних партій і рухів (молодіжних, жіночих та ін.), окрім нацистських. Друга – законодавчо закріплювала всевладдя «вождя партії й народу» А. Гітлера, зосередження в руках фюрера усіх вищих державних і партійних посад. Третя група законів ставила своєю метою зміни у формі правління (при формальному збереженні республіканського ладу) і руйнування федеративного державного устрою. Четверта – була присвячена діяльності репресивних органів і терористичних методів та засобам здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. П'ята – була спрямована на перебудову державних органів, військової машини і їхніх функцій з метою здійснення агресивних зовнішньополітичних завдань. Окремо зупиніться на аналізі расових законів нацистів, які стали підґрунтям політики голокосту, розгорнутої у роки Другої світової війни.

У четвертому питанні зверніть увагу на причини Громадянської війни 1936 – 1939 рр. у Іспанії. Зверніть увагу на те, що у 1931 р. у Іспанії була проголошена республіка. Чому республіканський лад не задовольняв частину суспільства? В результаті Громадянської війни до влади у країні приходить крайня права Іспанська фаланга. В Іспанії було встановлено диктатуру генерала Ф. Франко, яка тривала до 1975 р. Чому на відміну від італійських фашистів та германських фашистів, франкізм пережив Другу світову війну? На які базові принципи спиралися франкісти у

проведенні своєї внутрішньої політики? Зверніть увагу на те, що за часів Ф. Франко Іспанія не мала кодифікованої конституції, а у країні лише діяла обмежена кількість основних законів, виданих безпосередньо за підписом каудильйо. Авторитарно-консервативний режим, створений Ф. Франко, зберігався у Іспанії до сер. 1970-х рр. Які фактори сприяли його стійкості?

Питання цільових виступів:

1. Фашистська Італія: особливості державно-правового ладу.
2. Правовий статус особи за Веймарською конституцією 1919 р.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Нюрнберзькі расові закони.
5. Репресивний апарат нацистської Німеччини.
6. Політичний режим Ф. Франко та його трансформація (1939 – 1975).

Література:

Основна:

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2015. С. 234 – 309. URL: http://apsm.org/wpcontent/uploads/2017/03/larendt_kh_dzherela_totalitarizmu.pdf
2. Броснат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>
3. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982). Київ: Дух і літера, 2008. 278 с. URL: https://hromadalib.files.wordpress.com/2015/12/wippermann_2008_fascismus.pdf

Додаткова:

1. Дедурін Г. Деформація правоохоронної функції держави у Німеччині внаслідок встановлення нацистської диктатури. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 72 – 74. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5463>
2. Дем'яненко Б. Три моделі тоталітаризму: Порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму. К.: Нелень, 2010. 254 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Demianenko_Borys/Try_modeli_totalitaryzmu_Porivnialnyi_analiz_fashyzmu_bilshovyzmu_ta_natsional-sotsializmu/
3. Дмитрашко С. Праворадикальні тоталітарні рухи І-ї половини ХХ століття: італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 188 – 199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_19
4. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. К.: Дух і літера, 2019. 320 с. URL: <https://nashformat.ua/products/yak-natsyzm-pryjshov-do-vlady-356405>
5. Ширер У. Злет і падіння Третього райху. У 2 т. К: Наш формат, 2017. URL: <https://nashformat.ua/products/zlet-i-padinnya-tretogo-rajhu.-istoriya-natsystskoi-nimechchyny.-tom-1-709067>
6. Evans R. The Third Reich in Power. New York: Penguin Books, 2015. 941 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Third_Reich_in_Power_1933_1939.

7. Griffin R. The Nature of Fascism. London: Psychology Press, 2013. 249 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315003627/nature-fascism-roger-griffin>

8. Paxton R. The Anatomy of Fascism. New York: Alfred A. Knopf, 2014. 336 p. URL: [https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20\(2004\).pdf](https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20(2004).pdf)

Тема № 5. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу

Семінарське заняття № 11. Особливості державно-правового розвитку США у XX – на початку XXI ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про визначальні тенденції у державно-правовому розвитку США за останнє століття. Ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими актами американського законодавства вищезазначеного періоду.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Велика депресія та «новий курс» Ф. Рузвельта: загальна характеристика.
2. Боротьба за громадянські права у США у 1950-х – 1960-х рр.
3. Загальні тенденції розвитку американської держави на початку XXI ст.
4. Характеристика системи американського права.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, треба мати на увазі, що на початку XX ст. Сполучені Штати Америки вже мали статус найпотужнішої країни світу. Втім, «велика депресія», що викликала світову економічну кризу 1929 – 1933 років, привела до масового банкрутства підприємств, інфляції, зростання безробіття тощо.

Обраний у 1932 році на посаду президента від демократичної партії Франклін Рузвельт, запропонував низку заходів, спрямованих на посилення ролі держави у регулюванні економіки – «новий курс». Здобувачам вищої освіти необхідно усвідомити, яке значення мав «новий курс» Ф. Рузвельта для історії США. Реалізація програми почалася майже одночасно в усіх найважливіших сферах економічних та соціальних відносин. «Новий курс» провадився за такими основними напрямками: відбудова банківської фінансової системи; відбудова промисловості; боротьба з безробіттям; розвиток трудового та соціального законодавства; аграрна політика. Задля повноцінного висвітлення даного питання, слід ознайомитися і вміти коментувати низку законодавчих актів, а саме: «Закон щодо відновлення промисловості» (1933), «Надзвичайний банківський Акт» (1933), «Закон про трудові відносини» (Закон Вагнера) (1935) тощо. Яким чином було змінено роль американської держави у суспільстві внаслідок проведення «нового курсу»?

Переходячи до розгляду другого питання, необхідно зазначити, що після Другої світової війни у США відбулася суттєва активізація різних суспільних рухів, насамперед, кольорового населення, яке боролось проти расової сегрегації. Перші кроки у напрямку протидії цьому ганебному явищу було зроблено ще у 1957 р., коли Конгрес прийняв Закон про громадянські права, а також було створено новий орган

виконавчої влади – Комісію з громадянських прав. Якими повноваженнями вона була наділена? Ще більш інтенсивною боротьба за права кольорового населення стала у 1960-х рр. Спочатку, президентом Дж. Кеннеді було ініційовано кілька законопроектів, спрямованих на припинення дискримінації представників кольорового населення у громадських місцях та при наймі на роботу. А у 1964 р., вже за часів президента Л. Джонсона, було прийнято «Акт про громадянські права». Охарактеризуйте основні положення цього документу. Також, у цьому контексті, слід звернути увагу й на зміст закону «Про виборчі права» (1965). Чи можна вважати, що до кінця 1960-х рр. у США була остаточно подолана расова сегрегація? Відповідь обґрунтуйте.

У третьому питанні стисло охарактеризуйте основні досягнення та прорахунки президентських адміністрацій Дж. Буша-мл., Б. Обами та Д. Трампа. Яким чином на розвиток американської держави вплинули події 11 вересня 2001 р.? Більш детально зупиніться на характеристиці державного устрою США. Які принципи покладено у його основу? Фахівці відзначають, що останнім часом у США відбувається підсилення президентської влади. Аргументуйте цю точку зору. Розглядаючи еволюція політичного режиму в США на поч. XXI ст., доцільно буде зупинитися на місці у системі управління країною Конгресу, Ради Національної безпеки, а також впливі на прийняття державних рішень керівництва Пентагону та ЦРУ.

У четвертому питанні, насамперед, слід визначити основні джерела права у США. Специфічною рисою правової системи Сполучених Штатів залишається існування своєрідного судового конституційного контролю. Як ви це можете пояснити? Окремо розгляньте спроби кодифікації американського законодавства. Наведіть стисло характеристику сучасного стану основних галузей американського права: цивільного, трудового, адміністративного, кримінального тощо. Визначте найбільш характерні риси, які притаманні американському праву новітнього часу. Завершуючи розгляд питання, стисло охарактеризуйте основні принципи на яких побудовано діяльність судової системи США.

Питання цільових виступів:

1. «Новий курс» президента США Ф. Рузвельта та його законодавство.
2. Ф. Рузвельт як політик та державний діяч.
3. Зміни в політичному режимі Сполучених Штатів після Другої світової війни.
4. Структура поліцейського апарату. ФБР.
5. Сучасні тенденції в розвитку кримінального права і процесу в США.

Література:

Основна:

1. Бурдін М., Дедурін Г. Держава і право окремих країн Америки в новітній час. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 443 – 464. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. С. 324 – 389. URL:

<https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>

4. Ригіна О. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 pp.): Курс лекцій. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2011. С. 190 – 283. URL: <https://lawcollege.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin/>

Додаткова:

1. Атаманова Н. Особливості правового становлення «Нового курсу» президента США Ф. Рузвельта. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. 2018. № 1. С. 3 – 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/3.pdf

2. Кравчук М. Правова система США. К.: Норма-Друк, 2014. 136 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/575>

3. Левчук М. Еволюція президентської влади в США. *Наше право*. 2015. №5. С. 40-44. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16789/1/%D.pdf>

4. Нестерович В. Лобіювання в органах судової влади США як феномен американського конституціоналізму. *Судова практика*. 2010. № 9 – 10. С. 26-35. URL: <https://dspace.lduvs.edu.ua/handle/123456789/496>

5. Нестерович В. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96 – 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_3_28

6. Пильгун Н. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 62-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_2_10

7. Савченко А. Федеральні правоохоронні органи США: місія організаційна структура та застосування кримінального законодавства: Навч. посібник. К.: Текст, 2013. 122 с.

8. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / уклад. Л. Примаченко. К.: НАДУ, 2011. 52 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c57ee175-3c28-4ca9-8b19-ed6e960669d3.pdf

9. Chafe W. The Achievement of American Liberalism: The New Deal and its Legacies. Columbia University Press, 2013. 350 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/231912221_William_H_Chafe_ed_The_Achievement_of_American_Liberalism_The_New_Deal_and_Its_Legacies

10. Howard Abadinsky Law and Justice : An Introduction to the American Legal System. Publisher: Prentice Hall, 2017. 480 p.

11. The United States House of Representatives. URL: <http://www.house.gov/>

12. The United States Senate. URL: <http://www.senate.gov/>

Тема № 5. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу

Семінарське заняття № 12. Державно-правовий розвиток провідних країн Західної Європи на сучасному етапі

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про характерні риси державно-правового розвитку провідних західноєвропейських країн на сучасному

етапі, на прикладі Великої Британії, Німеччини та Франції; ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими міжнародними договорами, які становлять правову базу сучасних євроінтеграційних процесів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. V республіка у Франції. Конституція та особливості державно-правового розвитку.
2. Об'єднання Німеччини. Державно-правовий розвиток країни на сучасному етапі.
3. Велика Британія: старі традиції та нові виклики.
4. Європейська інтеграція та її правові підстави. Питання розширення ЄС та НАТО у контексті російсько-української війни.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, необхідно звернути увагу на те, що політичний режим III республіки у Франції дискредитував себе співпрацею з нацистськими окупантами. Тому, одразу після завершення війни у країні почали працювати над текстом нової конституції. З другої спроби, на референдумі у жовтні 1946 р. Конституція була ухвалена більшістю французів. Спираючись на текст конституції, охарактеризуйте політичний режим IV республіки. Спробуйте пояснити, чому він виявився вкрай нестабільним.

Слід відзначити, що безпосередньою причиною відміни Конституції 1946 р. стали події у Алжирі. У квітні – травні 1958 р. там спалахнув заколот військових. За таких умов 1 червня 1958 р. парламент доручає лідеру французького руху опору у роки війни генералу Ш. де Голлю сформувати уряд і надає йому надзвичайні повноваження. Де Голль розпускає Національні збори на «канікули» і створює комісію для підготовки нової Конституції. Через 20 днів проект Конституції був готовий, а 28 вересня він був схвалений на референдумі. 6 жовтня 1958 р. Конституція V республіки набрала чинності. Чим нова конституція відрзнялася від попередньої? Охарактеризуйте державний лад V республіки, при цьому особливий акцент треба зробити на ролі президента у політичній системі Франції. Чим була викликана і які наслідки для французької держави мали події «червоного травня» 1968 р.? Після відставки Ш. де Голля, влада у Франції належала як його послідовникам – т.зв. «голістам» (Ж. Помпиду, Ж. Шірак), так і представникам соціалістичної партії (Ф. Міттеран, Ф. Олланд). В чому між ними різниця у поглядах на розвиток французької держави? Охарактеризуйте актуальні джерела права Франції на сучасному етапі. Що, на Ваш погляд, свідчить про гуманізацію французького кримінального права?

Розпочинаючи підготовку до другого питання, зауважте, що після Другої світової війни, Німеччина тривалий час була роз'єднаною на дві держави – Федеративна Республіка Німеччини (ФРН) та Німецька Демократична Республіка (НДР). Чому так сталося? Лише завершення «холодної війни» надало можливість відновити цілісність країни. Внутрішні аспекти німецької єдності були врегульовані

між ФРН і НДР через перший міждержавний договір «Про створення валютного, економічного і соціального союзу між ФРН і НДР» від 18 травня 1990 року, а як це питання було вирішено у міжнародно-правовому полі? У жовтні 1990 р. об'єднання Німеччини стало доконаним фактом. Державний устрій країни був визначений на основі Конституції ФРН (Боннської) 1949 р. Визначте його характерні риси. Право ФРН відноситься до романо-германської правової сім'ї, що обумовило, в тому числі, наявність кодифікацій головних галузей права. Наведіть приклади його модернізації, починаючи з II пол. XX ст.

Під час роботи над третім питанням, зверніть увагу на основні зміни та тенденції розвитку в економіці, політичній системі та державному устрої Великої Британії, які мали місце протягом XX ст. Так, однією з провідних тенденцій стала демократизація виборчого права, про що свідчать реформи 1918, 1928, 1949, 1969 рр. До яких змін вони призвели? Охарактеризуйте місце і роль у британській політичній системі інституту королівської влади, кабінету міністрів, парламенту. Які зміни відбулися у двопартійній системі? На початку XX ст. Велика Британія була найбільшою імперією світу, але вже прийняття у 1931 р. Вестмінстерського статуту, суттєво відкоригувало цей її статус. Про що йшлося у зазначеному документі?

Розглядаючи основні напрями державно-правового розвитку Великої Британії наприкінці XX – на початку XXI ст., зупиніться на причинах падіння ролі парламенту та посилення кабінету міністрів, крім того, з'ясуйте значення Корони для сучасного британського суспільства, у контексті чого проаналізуйте головні положення Закону про престолонаслідування (2011 р.). Надайте стислу характеристику структури та діяльності британських поліцейських та судових органів, а також визначте основні джерела британського права та його характерні риси, особливо у галузі соціального законодавства.

Переходячи до четвертого питання, передусім треба визначити основні причини початку інтеграційних процесів у повоєнній Європі. У 1952 р. було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі, а вже у 1957 р. воно трансформувалося у Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Цьому сприяло укладання низкою держав Римських угод. Про що саме в них йшлося? Тривалий час євроінтеграція обмежувалася сферою економічних відносин, але укладання у 1986 р. Єдиного Європейського акту створило передумови для її поглиблення. Чому? Європейський Союз (ЄС) у своєму сучасному вигляді виник завдяки підписанню Маастріхтського договору (1992 р.) Надайте характеристику цьому документу. Вкажіть основні інститути влади ЄС та їх повноваження, зокрема зупиніться на діяльності Європейського суду з прав людини. Чому, на Ваш погляд, зазнала невдачі ідея створення єдиної європейської конституції? Окремо зупиніться на характеристиках відносин між ЄС та Україною. Як повномасштабна російська агресія проти нашої держави, що розпочалася у лютому 2022 р. вплинула на процес української євроінтеграції?

Питання цільових виступів:

1. Державно-політична діяльність Ш. де Голля.
2. Становлення та розвиток V республіки у Франції.
3. Особливості Конституції 1958 р. у Франції.

4. Міжнародно-правові аспекти об'єднання Німеччини.
5. Поліцейська система Великої Британії.
6. Євроінтеграція та її нормативно-правове забезпечення.
7. Санкції як важливий міжнародно-правовий механізм стримування агресії.

Література:

Основна:

1. Войціховський А., Устименко О., Швець Д. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 529 – 582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Головка Б., Обрусна С., Холод Ю. Новітній державно-правовий розвиток країн Європи. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. С. 352 – 442. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. С. 208 – 360. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. С. 57 – 98. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>

Додаткова:

1. Аракелян М., Василенко М. Право Європейського Союзу. Одеса: Фенікс, 2022. 390 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1345967/>
2. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf>
3. Бруслик О. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12593>
4. Бруслик О. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 133-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_35
5. Бурдін М., Дедурін Г. Європейський вибір України та демократизація інституцій державної влади. *Історія держави та права України: 1991 – 2019 рр. Підручник*. Х.: Майдан, 2019. С. 279 – 289. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3774>.

6. Кольбенко А. Передумови прийняття та зміст Вестмінстерського статуту 1931 р. Утворення Британської співдружності націй. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична.* 2014. Вип. 59. С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_59_14
7. Мальська М. Основи європейської інтеграції. Київ, ЦУЛ, 2015. 320 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk801386.pdf>
8. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд.: Ю. Ковбасюк, С. Загороднюк, П. Крайнік. К.: НАДУ, 2010. 76 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf
9. Childs D. Britain since 1945: A Political History. Lnd.: Routledge, 2012. 528 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203969915/>
10. Hazell R., Morris B. The Changing role of the monarchy, and future challenges. London: The Constitutional Unit, 2016. 170 p. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10040140/>

3. Рекомендована література

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / О. Джу́жа, Т. Третьякова, В. Калиновський та ін. Київ: НАВС, 2012. 376 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-ZK.pdf>.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.
6. Маймескулов Л., Тихоненков Д., Россіхін В. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2013. 520 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1232560/>.
7. Мака́рчук В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.
8. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krain/.
9. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016.

416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjnih_kran.

10. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

11. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

12. Шевченко О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. К.: Вентурі, 2010. 255 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/606214/>.

13. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 336 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-sxemu.pdf>.

14. Яремчук В. Історія держави і права зарубіжних країн: універсал. довід. Львів: БОНА, 2015. 400 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2421>.

Додаткова

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКІЦ, 2012. 412 с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolitтя/.

2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2015. 584 с. URL: http://apsm.org/wpcontent/uploads/2017/03/larendt_kh_dzherela_totalitarizmu.pdf.

3. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 2009. 554 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/596102/>.

4. Бобилєва С. Історія Німеччини з давніх часів і до 1945 р. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2013. 528 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1712650/>.

5. Броскат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>.

6. Бураков Ю., Питльована Л. Нариси історії Англії нового часу. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Центр Європи, 2013. 128 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/350495944_Burakov_UV_Pitlovana_LU_Narisi_istorii_Anglii_novogo_casu_Navcalnij_posibnik.

7. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982). Київ: Дух і літера, 2018. 278 с. URL: https://hromadolib.files.wordpress.com/2015/12/wippermann_2008_fascismus.pdf.

8. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. 415 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

9. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.). URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezaleznosti-ssha-lipnya-63722.html>.

10. Декларація прав людини і громадянина. URL: <http://wikipedia.org/wiki/>.
11. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2012): навчальний посібник. Вінниця: Вид-во «Фоліант», 2013. 560 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/210003/>.
12. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>.
13. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с. URL: <https://dSPACE.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.
14. Історія Сполучених Штатів: Нарис / За ред. Г. Синкотти. Вашингтон: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2010. 408 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009627>.
15. Кириченко В. Нова історія країн Азії, Африки, Латинської Америки. К.: Либідь, 2012. 168 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/837166/>.
16. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. К.: Либідь, 2016. 592 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>.
17. Підопригора О., Харитонов Є. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2016. 512 с. URL: <https://yurincom.com/files/content/RimPravo.pdf>.
18. Ригіна О. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 рр.): Курс лекцій. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2011. 325 с. URL: <https://lawcollege.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin/>.
19. Ставнюк В. Становлення афінського поліса. К.: Аквілон-Плюс, 2015. 216 с. URL: <http://am.history.univ.kiev.ua/Stavnyuk-V.-V.-Stanovleniye-Afinskogo-polisa.pdf>.
20. Статті конфедерації (1781 р.). URL: http://www.pidruchniki.com/1221060558668/pravo/statti_konfederatsiyi_1781.
21. Талдикін О. Держава і право Стародавнього Сходу. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 136 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1335/1/%D0%A%BD.pdf>.
22. Тищик Б. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів: Світ, 2011. 384 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2389171/>.
23. Тищик Б. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки (XVIII ст. - 1918 р.): тексти лекцій. Л.: ЛНУ, 2008. 157 с. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/281>.
24. Тищик Б. Історія держави і права Франції (1789–1918 рр.): навчальний посібник. Дрогобич: Вид-во «КОЛО», 2018. 139 с.
25. Войціховський А., Бакумов О. Збройна агресія Російської Федерації проти України як загроза системі колективної безпеки. *Право і безпека*. 2023. №1. С. 134 – 145. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-qF_dQ9wlAcJ:pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/689/535/&cd=8&hl=r

u&ct=clnk&gl=ua

Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Національна юридична бібліотека. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html.
2. Українська правнича фундація. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0010079>.
3. Журнал європейського і порівняльного права. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo>.
4. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.org.ua/>.
5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
6. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: www.library.univ.kiev.ua.
7. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>.
8. Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету. URL: <http://www.law.yale.edu/library/>.
9. Німецькі бібліотеки. URL: <http://www.ddb.de/>.
10. Національна бібліотека Франції. URL: <http://www.bnf.fr/>